

Јована М. Копања¹
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Снежана М. Савкић²
Институт за књижевност и уметност Београд

ИНЦЕСТ КАО ВИД ТАБУИЗИРАНЕ СЕКСУАЛНОСТИ У РОМАНУ *НЕЧИСТА КРВ* БОРИСАВА СТАНКОВИЋА³

Централна тема најпознатијег романа Борисава Станковића *Нечиста крв* јесте „снохачество”, које се сврстава у социолошки инцест, јер је реч о сексуалном преступу сродника који нису у директном крвном сродству – свекар и снаха. Феномен инцеста свевременски је, нарочито уколико се посматра са аспекта психоаналитичке теорије. Циљ рада јесте да се кроз анализу текста покаже да је, поред тога што постоји експлицитан наговештај еротске појуде свебра према снахи, као и примери инцеста међу Софкиним прецима, латентно изражен и зачетак инцестуозног односа између Софке и ефенди Мите. Теми инцеста приступиће се са културолошког, историјског, антрополошког и психолошког аспекта.

Кључне речи: Бора Станковић, *Нечиста крв*, инцест, табу, жена, еротизам, патријархат, модернизам.

Неизбежно је поставити питање шта је у данашње време ТАБУ-ЗОНА и шта је то, иако је већ дубоко укорено у традицији српске културе, оно што и даље припада домену провокативности и табуизације за српски културни естаблишмент. Сава Дамјанов покушава да да одговор на ово питање у есеју „ТАБУ-ШТА ЈЕ ТО?”. Он наводи да „српско друштво на почетку ХХI века није детабуизирано, његови табуи су нешто другачији, али почивају на древним, традиционалним обрасцима у чије се национално-митолошке и религиозне оквире лако уграђују искуства електронске културе и материјалне користи и етике новца” (Damjanov 2011: 296). Потврда за ову тврдњу јесте феномен инцеста, који је утемељен у почетке настанка цивилизације и као палимпсест постоји на сваком нивоу његовог развоја, па и у модерном друштву. Интенција

1 nikolic.jovana91@gmail.com

2 snezada@outlook.com

3 Рад је настао у оквиру научног пројекта Института за књижевност и уметност у Београду *Српска књижевност у европском културном простору* (ON178008), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад је усмено изложен на Међународном скупу у Пољској (Ополе) „Nepriстойnost, blud, razuzdanost u književnosti, kulturi i pravu/zakonu” 11. маја 2018. године, али није публикован.

овог рада је да покаже какав је поглед на инцест Борисава Станковића, који на темељима Золине теорије изрођавања пише свој први роман *Нечистија крв*. Теми инцеста приступиће се са културолошког, историјског, антрополошког и психолошког аспекта.

Иако је инцест свеprisутна тема како у светској, тако и српској књижевности, проучавање литературе о еротском (Bataj, Bodrijar, Batler, Fuko, Frojd, Zontag, Lu Salome, Pas, Карановић, Вукићевић, Јеротић, Дамјанов, Панић Мараш и др.) показује да су дефицитарне студије које се баве овим феноменом. Разлог томе може бити у чињеници што је инцест увек у домену табуа. Фројд у делу *Тоштем и шабу* даје ширу дефиницију инцеста, који се у различитим културама различито дефинише.⁴ Неизбежно је осврнути се на најзначајније примере инцеста из светске историје, књижевности и митологије. Још у *Библији* наилазимо на записе о инцестуозним односима, а уколико се осврнемо на историју Оријента, већ у Старом Египту остала су сведочанства о склапању бракова Клеопатре са блиским сродницима не би ли се сачувао њен престо⁵. У Риму се појам инцеста везује за име Калигуле, док средњи век обилује мноштвом племићких породица којима се приписује терет инцеста – нпр. Хабзбурговци, династија Бурбона. Ту су и примери из митологије попут мита о Едипу, Антигони, Зевсу и Хери. Ова тема ће бити дубоко укореењена и у потоњим делима светске књижевности, као и у традиционалној култури Срба, што је јасно видљиво на примерима како епске, тако и лирске традиције⁶. Темом инцеста у српској народној књижевности бави се Зоја Карановић. Ауторка у раду „Братско-сестрински инцест између хијерогамије и родоскрвног греха” закључује да је најчешћи облик инцеста брат–сестра, а да се ређе јавља однос–отац ћерка (Карановић, 2002).

4 Тако он наводи да се у неким племенима инцестом сматра када зет пролази плажом по траговима своје таште. Такође, он указује на још екстремнију забрану комуникације брата и сестре од периода најранијег детињства не би ли се на тај начин спречио инцест (Види: Frojd 1973: 109).

5 О теми инцеста код египатских фараона детаљно је писао Марко Шкорић у раду „Инцист у Старом Египту” (Види: Škogić, 2005).

6 Зоја Карановић на примерима епске народне поезије, проучавајући проблем братско-сестринског инцеста у песмама које проблематизују намеру цара Стефана да ожени сестру („Душан хоће сестру да узме” и „Удаја сестре Душанове”), питање инцестуозног односа ставља у контекст ресемантизације мита, при чему је Стефан Душан представљен као јунак мита који одустаје од првог инцестуозног брака који је увек неуспешан, након чега ступа у неинцестуозни брак. У раду „Родоскрвни грех између брата и сестре у јужнословенским баладама” ауторка проблематизује питање братско-сестринског инцеста у баладама, у којима, имајући у виду жанровско одређење, издваја оне елементе који доводе до дестабилизације хармоничних породичних односа – одсуство оца, зближавање брата и сестре посредством рада, ословљавање, односно именовање кроз деминутиве и хипокористике. Механизам спречавања братско-сестринског инцеста јесте успостављање дистанце међу братом и сестром, чиме се обезбеђује здраво породично функционисање (Карановић, 1993). У раду „Инцист између брата и сестре – од обредне хијерогамије до социјалне кризе и смртног греха” ауторка проблем сагледава у ширем контексту, где се поред епских песама и балада укључују и лирске песме, пре свега коледарске, у којима се инцест везује за обредну хијерогамију (Карановић, 2000).

Инцестом се сматра сваки вид еротске везе између сродника, при чему је највиши облик огрешења сексуална веза између директних сродника (отац–ћерка, мајка–син, брат–сестра). Проблем инцеста утемељен је и у кодекс Српске православне цркве, чији канон дозвољава брак тек после осмог колена родбинске везе. Када је у питању српска књижевност, чињеница је да су њени модерни токови неретко у знаку теме инцеста, али је најчешће реч о „инцесту другог реда” (*Сеобе* Милоша Црњанског, *Корени* Добрице Ђосића, *Родослов лозе вампира* М. Настасијевића⁷, *Бурлеска господина Перуна бога грома* Растка Петровића⁸, *Црвени петшао леши ка небу* Миодрага Булатовића⁹, *Хазарски речник* Милорада Павић¹⁰, *Убиство с предумишљајем* Слободана Селинића¹¹). Еритје Франсоаз у књизи *Две сестре и њихова мајка* даје антропологију инцеста и дефинише поминути „инцест другог реда” као везу која није заснована на сексуалном преступу директних крвних сродника, него на социјалним везама (Fransoaz, 2003), што је централна тема романа *Нечистија крв* Борисава Станковића. Ова студија може се довести у директну везу са Барковим, који разликује две врсте инцеста: биолошки и социолошки, где први подразумева сексуалне везе међу консагвиналним сродницима, док социолошки инцест укључује шири круг сродника (Види: Barkov, 1989). Марко Шкорић у раду „Биосоцијалне теорије инцест табуа” указује на једну од најпознатијих дефиниција ове врсте табуизираниости Дороти Вилнер „по којој инцест табу неке популације представља било који скуп правила која забрањују сексуалну активност међу сродницима” (Škorić 2004: 529). Постојање релативно малог броја дела српске књижевности која тематизују сексуалне везе међу консагвиналним сродницима се може тумачити као културолошки еуфемизам, с обзиром на то да би директни инцест као тема књижевног дела представљао извесни радикализам у српској култури и „шамар” патријархалном читалачком укусу, посебно ако се има у виду време када Станковић ствара.

Када је почео да објављује свој роман *Нечистија крв* у наставцима у нишком часопису „Градина”, Станковић је добио оштре критике уређивача због описа еротске сцене између главне јунакиње Софке и мутавог

7 У ову приповетку Настасијевић вешто инкорпорира традиционалне елементе фантастике и народна веровања о вампирима и управо се таквим видом *маскирања* проблематизује прекорачење граници табуа, у првом реду: инцест, оцеубиство и садистичко уживање. Мотив вампирске сексуалности, увелико познат западној књижевности, и овде се активира, добија ауру субверзивности и постаје проводник за све варијације на тему сексуалности и изопачености, укључујући и инцест. (Види: Šarović, 2008: 651)

8 Старословенски рај, главни простор *Бурлеске господина Перуна бога грома*, приказан је „као стециште хедонизма, афирмације, витализма, оргија и инцеста, мноштва у заносу, који захтева жртву (људску и божанску)” (Станковић, 2016: 162).

9 У Булатовићевом роману *Црвени петшао леши ка небу* рођени брат Кајициног оца у мислима се обраћа младој снаји и каже како ће јој он направити дете ако Кајица не може, чиме је наговештен социолошки инцест.

10 Каган се жени сестром.

11 У роману *Убиство с предумишљајем* Слободана Селинића проблематизован је директни инцест између брата и сестре.

Ванка. Како није пристао да избаци наведену сцену, на објављивање романа чекао је све до 1910. године. Очигледно је да је у средишту пажње издавача била ова сцена, док су комплекснији феномени Софкиног удвајања (*аутоеротизма*¹²) и питање инцеста били споредни. То доводи до закључка да је „инцест другог реда”, односно социјални инцест, при чему се има у виду однос свекар–снаха у култури пчињског краја био у домену реалног живота, што ће у даљем тексту бити потврђено историјским записима Тихомира Ђорђевића.

Еротски феномен је комплексан јер је предмет интересовања многих научних дисциплина (психологије, психоанализе, социологије, историје, уметности, филозофије...) ¹³. У овој студији ће се теоријски дискурс еротског наћи у сенци тумачења инцестуозног у роману *Нечисти крв*. Овај роман слика је шире друштвене стварности која одређује однос према сексуалности, од претераних слобода у испољавању сексуалног нагона до табуизирања теме сексуалности. Врање 19. века идеалан је простор у који се сместила животна драма Станковићевих јунака, идеалан оквир за слику борбе еротског (оног што човек архетипски јесте) и моралног (оног што култура намеће). Маркиз де Сад може се сматрати претечом оних који се баве проблемом сукоба нагона и културе. Он наводи да „закони нису начињени за појединца, већ за целину, што их доводи у сталну противуречност са појединачним интересом” (De Sad 1989: 96). Отуда следи да је све оно што је „добро” за индивидуу опречно са интересом колектива, чиме се детаљно бави Сигмунд Фројд, који научним методом доказује све оно што је Де Сад инкорпорирао у уметничке оквире. У овом контексту, Станковић између центрифугалних страственних сила и центрипеталне силе патријархата ставља ништавну индивидуу са јадним животом, осуђену на пропаст, принуђену на мимикрију. Станковићеве личности опструирају задовољење сексуалних нагона, што је цена заштите угледа. То их неретко води у смрт, било да је реч о стварној смрти, било да је реч о симболичком умирању¹⁴.

12 Термин који Фројд користи да означи „задовољење без страног објекта”, при чему постоји „фиксација либидо за сопствено тело и сопствену особу уместо за неки објекат” (Види: Frojd, 2006: 181, 297).

13 Отуда постоје многе школе које изражавају тенденцију да дефинишу еротско и дају му јасно одређење.

14 У приповеци „Стојанке, бела Врањанке” Стојанка завршава трагично, јер је Шаћир бег убија не могавши да издржи да она припадне другом. Наза, јунакиња истоимене приповетке, убија ћерку Ленку и њено нерођено дете како би заштитила њен углед. Мита, главни јунак приповетке „Они”, умире од патње која долази као последица личне нестварности – прихвата инфантилну улогу коју му родитељи намећу, жени се женом коју не жели, због чега остаје заробљен између „желим” и „морам”. У слици „Тајни болови” мајка Милована Пејовића одлучује да се убије након грешног зачећа, што њен син сазнаје посредно из њених писама. О симболичком умирању може се говорити у приповеци „Увела ружа”, где трансформација Станиног тела симболише њено ритуално умирање. Распоућен између младалачке чежње и мајчине жеље, Коља губи не само Стану, већ и младост, живот. Нема на страницама српске књижевности потреснијих исповести о изгубљеном, узалуд проживљеном животу од Миткетове и Кољине. Миткетово меланхолично еротско покренуто је

Жорж Батај (1980: 147), један од најзначајнијих аналитичара феномена еротизма у 20. веку, истиче његову загонетност, а његов смисао налази у спајању и укидању граница. Јунаци Станковићевог романа *Нечистија крв* корачају на граници друштвено-прихватљивог и табуизираних, прихваћеног и забрањеног, свог (Јаства) и другог (ИД-а), што се јасно уочава и на спољашњем слоју романа, где се примећују јасне границе: за време Турака и после Турака, старо Врање – ново Врање, колонијали – скоројевићи, „доњи крај” (Марков крај) – „горњи крај” (Софкин крај). Јасно је да је роман сав у знаку границе, која условљава понашање јунака исто као и хронотоп у који су смештени. Зденко Шкроб кроз феномен „хронотопа”¹⁵ повезује књижевност са друштвеном стварношћу. Он наводи да је „књижевност из основа друштвена појава” и да се мора посматрати као „својеврсна појава друштвених збивања” (Škreb 1981: 255). Стога ће се осветлити друштвена стварност у којој је заступљен инцест, друштвено неприхватљив, али у домену културног обрасца.

Историјска сведочанства показују да је у култури пчињског краја и источне Србије¹⁶ присутан феномен „снохачества”¹⁷. Да свекрови нису

Коштаниним деловањем јер Коштана у њему евоцира сећања на младу Редеповицу и причу о неостварајој младалачкој љубави. Хаџи Тома, ожењен женом коју не воли, потврђује да у Станковићевом делу нема привилегованих – и они који привидно господаре над другима, који су на врху друштвене лествице, робови су истог патријархалног система. Иако је Коштанина судбина после свадбе непозната, јасно је да свадба за њу представља ритуално умирање, јер раскида са свим оним што је за њу значило живот. Исти случај је и са Софком, чији „пад” након силаска у „доњи крај” прати и урушавање лепоте. Газда Младен жртвује властити живот зарад друштвене улоге, повлачи се од остатка света, због чега умире „рађав и жељан”.

- 15 Хронотопу као суштински узајамној вези временских и просторних односа, али и формално садржинској категорији која у књижевности има суштинско жанровско значење, Михаил Бахтин посветио је исцрпна разматрања у својим студијама, од којих су многобројне доступне у преводу на српски језик (*О роману, Сиваралаштиво Франсоа Раблеа и народна култура средњега века и ренесансе, Проблеми поетишке Достијевског...*). „Укрштај два бинарно опозитна појма, времена (chronos) и места (topos) представља категорију за временско-просторни амбијент збивања у приповедању. Бахтин скреће пажњу на материјалне и културно-историјске димензије простора, односно, индивидуалне и колективне представе о простору, као и на анализу мотивационе, активне улоге простора и доживљаја простора, како у нарацији тако и у карактеризацији” (Aleksić 2019: 55–56). Он указује на битност улоге хронотопа који у поетици приповедног текста имају суштинско жанровско значење али постају и „организациони центри основних сижејних догађаја у роману”. У контексту разматрања Станковићевог дела нарочито је релевантан управо „хронотоп сусрета”, који се одликује високим степеном „емоционално-вредносних интензивности” (Види: Bahtin, 1989).

- 16 У источној Србији постоји пословица: „Убавило збор збира, а градило кућу кући”.

- 17 Случајеви „снохачества” везују се и за Источне Словене. „Најзад у полиандрију спада још један стари обичај који се ни до данас није свугда угасио, то је случај када свекар живи у непристојним односима са својом снахом. Руси га називају снохачество. Подаци говоре да је међу Словенима био веома чест. [...] Г. С. Тројановић га помиње у студеничком и сврђишком срезу. По уверавању неколико пријатеља, било га је у неким местима у окрузима: пожаревачком, врањском, пиротском и топличком. Алексиначки суд судио је пре тридесет и више година један случај снохачества из села Ресника у срезу сокобањском. У околини манастира Калпина у Јужној Србији има га, где што, још и сад, како ме извештава један пријатељ.” (Đorđević 1984: 244).

узимали снахе за себе у крајевима централне, северне и западне Србије потврђује чињеница да Вук Стефановић Караџић, записујући о свадбеним обичајима код Срба, помиње да су се старије девојке удавале за млађег, недораслог младића, али се нигде не помиње потенцијална могућност да је снаха „намењена” свекру (Karadžić, 1985). То је веома битна чињеница, јер показује колико је оријенталистички одјек био заступљенији у пчињским крајевима Србије.

Када је у питању проблематика инцеста у Станковићевом роману *Нечисти крв*, прва асоцијација јесте Марков однос према Софки, те се неретко занемарује директан инцест који се јавља код Софкиних предака, а наговештај истог постоји у односу Софке и Ефенди Мите. Проучавањем породичне генеалогije долази се до закључка да је терет „нечисте крви” пао на Софкина леђа управо због њиховог греха. Фуко се детаљно бави проблематиком крви са социо-психолошког аспекта. Он у студији *Историја сексуалности* на два места истиче значај крви:

„[...] јер властееоска аристократија је, исто тако, потврђивала посебност свога тела; али је то било под видом крви, односно старости предачке лозе и вредности брачних веза; да би себи подарила тело, буржоазија је погледала на супротну страну, на своје потомство и на здравље свог организма.” (Фуко 1982: 109)

„[...] крв је једна од основних вредности; њена цена једновремено потиче од улоге коју она има као оруђе (моћи пролити крв), од њеног функционисања у поретку знамења (имати извесну крв, бити исте крви, одважно понудити своју крв), такође и од њене непоузданости (лако истиче, може да пресакне, одвећ је спремна да се помеша, брзо постаје подложна изменању).” (Фуко 1982: 129)

Има ли се у виду фукоовско одређење крви, долази се до закључка да је основна вредност крви Хаџи Трифунових заснована на њеном функционисању у поретку знамења. Натуралистички приказ дегенерисаности породице¹⁸ заснован је на Золиној теорији изрођавања која почива на инцесту:

„[...] та је теорија објашњавала како наслеђе оптерећено различитим бољкама – органским, функционалним или психичким, свеједно – на крају доводи до ’сексуалне изопачености’ даље дефинише да је она ’објашњавала и како нека полна изопаченост доводи до исушивања потомства – до рахитиса у деце, јаловости потоњих поколења.’” (Фуко 1982: 104–105)

Дегенерација условљена инцестом централна је тема романа, отуда би се „нечиста крв” могла посматрати и као нови тип јунака у модерном српском роману. Крв, запрљана гресима, болестима, сексом и лудилом, провлачи се од Хаџи Трифуна до Софке, од првог до последњег.

Ко је крив? Ово питање је оправдано, јер неко мора бити на почетку греха исто као што неко мора испаштати због истог. У овом случају је то

18 Гиљермо де Торе истиче да је „натурализам настојао да ослика истину бића” (De Tore 2001: 112).

Софка. На почетку беше ИНЦЕСТ. Жене у Софкиној породици криве су због урушавања породичног стабла и „разводњавања” јаке мушке лозе, што је условљено великом бригом и болесном наклоношћу према мушкој деци. У опису изопачених породичних односа код Софкиних предака налазе се зачеци и Едиповог и Електриног комплекса. Као производ таквог односа јављају се очева љубомора према сину, изражени елементи андрогиније, инверзија породичних улога, што је посебно изражено након смрти главе породице – Хаџи Трифуна. Сећање на претке у Софки изазива страх. Страствена лепотица, Софкина баба Цона завршила је мртва у купатилу са исеченим жилама након што је остала трудна са сеоским попом Николом. Софкин чувени деда Каварола не може да спута своје страсти, него јавне женскиње доводи у женин породични дом. Он иде толико далеко да од жене тражи да покрива њега и његове љубавнице. Да би се осветила мужу, жена ступа у инцестуозну везу са умоболним девером. Табуизирани однос завршава се женином смрћу након које се Каварола поново жени и узима старију Гркињу, помало заосталу, чија лепота траје само до венчања. Највећи немир у Софки изазива сећање на тетку Ристу, који је полудео и имао уобразиљу да га жена вара са калфом. Све време је дозива: „Ох, Марија курва!” (Stanković 1962: 34). Драгомир Костић, анализирајући сцену са лудим Ристом, који дозива жену: „Марија, курво! Марија, курво!”, долази до закључка да је Софка у ствари у стрини могла видети и саму себе у будућем времену, „она је та Марија... (а не само та њена тетка)” (Kostić 2012: 18). Иако су рођени баба и деда у Софкином сећању присутни кроз маглу, Софка врло добро зна да су они били рођаци по неком стрицу. Казну за инцестуозни брак снасила је баба која је цели живот боловала од главобоље коју је лечила препеченом ракијом. Софка ће се, након породичног слома, окренути истом пороку и патити од исте болести. На основу свега наведеног, закључује се да су немир и нелагода при помисли на претке оправдани јер у чији год би се живот загледала, наишла би на огрешење.

Слика изопачених породичних односа у којима доминира инцест рефлектује се и на последње изданке Хаџи Трифунове породице, на Софку и Ефенди Миту. Несумњиво је да је Софка Ефенди Митина жртва, о чему пише још и Исидора Секулић у есеју „Боре Станковића вилајет”, поводом 30 година од смрти писца *Нечисти крви*. Она истиче Софкино мучеништво кроз призму њеног тела које у једном тренутку постаје роба (Sekulić 2001: 263). Чињеница да је Ефенди Митина кћи маркира Софкин лик. Навикнутост на издвојеност и посебност управља њиховим животима. Софка се врло добро сећа свог најранијег детињства, што се не уклапа у Фројдову теорију о инфантилној амнезији код деце која подразумева да рани период детињства припада подсвести и да деца препричавају оно што су чула од других (Frojd 1973: 51). У делу се нигде експлицитно не помиње да је Софка било шта чула од своје мајке или од Магде. Чињеница је да су најупечатљивија сећања везана за оца.

„И сада, кад се тога сети, Софка би почела да осећа онај мирис његових прстију, сувих, нежних, и при крајевима мало смежураних, мирис његова одела а нарочито рукава из којег се та његова рука помаљала и њу грлила и к себи привлачила.” (Станковић 1962: 37)

Исто тако, она се присећа очевог погледа на ципеле, док ју је као малу држао на крилу, а Магда отпоздрављала пролазнике: „[...] ефенди Мита, са Софком у крилу, заваљен није гледао ни у кога већ једино у оно своје испружено колено, нарочито у своје лаковане, плитке, и то дупле праве турске ципеле” (Stanković 1962: 39).

Евокација успомена из детињства јача је с обзиром на то да се Софка присећа у тренуцима зрелости, када јој недостаје очева љубав. Она зна да је Ефенди Мита дистанциран од свих, па и од њене мајке Тодоре, али исто тако зна да је она једина која га чини другачијим. С тим у вези, Новица Петковић закључује: „мала Софка у очима других не види себе без оца, и види оца колико себе” (Petković 1988: 142). Свесна је очеве наклоности од најранијег детињства. Читалац с правом може поставити питање да ли се у тој наклоности крије нешто дубље од уобичајених односа између оца и кћерке. Први који се детаљно бавио односом отац–ћерка је Фројд, који је изнео тезу да свако људско биће у одређеном стадијуму развоја пожели за партнера родитеља супротног пола. Ако би се човекова психа посматрала кроз ову призму, дошло би се до закључка да у свима нама монструозно вреба један Едип, или пак једна Електра. Софка сећања на оца везује за детињство. Као дете, она запажа да има моћ да приближи оца мајци. Необично је да дете има толико изражену свест о властитом значају у родитељским односима. Исто тако, Софка примећује да је очев одлазак од куће и бег у свет везан са њеним развијањем и сазревањем: „Али оно што је Софку највише узнемиравало, то је што откада је она почела да расте и већ се развила у ову своју чувену лепоту, он, отац, све ређе би долазио, а она је знала да је све то због ње. Као да се ње боји” (Stanković 1962: 40).

Мишљења смо да постоје три могућности које би могле бити узрок његовом страху који га наводи да се удаљи од породичног дома. Први, најмање вероватан, јесте Ефенди Митина интровертност, која доводи до потребе за осамљивањем и изолацијом од свих, па и од породице. Но, ово је мање вероватно има ли се у виду да је његов бег повезан са Софкином лепотом. Друга могућност јесте да је свестан пропасти своје куће и лозе, а са друге стране има кћер спремну за удају. У том случају, бег од куће представљао би бег од стварности и неприхватање новонасталих околности. Ту је и трећа могућност да Ефенди Миту можда мучи лепота његове кћери јединице, те стога има потребу да се дистанцира од њене лепоте и тела јој. У том случају, бег од куће могао би се тумачити као бег од греха и оживљеног ероса.

Узме ли се у обзир да „еротизам није кушање слободе с ону страну добра и зла, него противуречно искуство забране и престапа, грозе и задовољства, језика и ћутања” (Čolović 1990: 93), можемо се вратити на Батајеву дефиницију престапа, где се забрана уклања, али се не укида, односно не отклања (Види: Bataj, 1980). Преступ Станковићевих јунака

усмерен је на кршење норме, која се најчешће односи на ограничавање сексуалних слобода. Софкини преци се, као што је већ поменуто, упуштају у инцестуозне односе, Софка поседује јак еротски набој, супротставља се патријархату¹⁹, Марко жели да узме своју снаху... Све су то видови престапа. Постојање и реализација престапа не бришу забрану. То је најексплицитније изражено у односу Софке и Марка. Ни код Марка ни код Софке не испитује се снага тела, снага сексуалности и телесних нагона, него се испитује снага воље. *Нечисти крв* Борисава Станковића у знаку је мита о кобној страсти, који је свеприсутна тема у светској и српској књижевности. Ипак, начин на који он тематизује проблем ероса који је у сукобу са друштвеним устројством захтева детаљну анализу. Несумњиво да је ерос увек у блиском контакту са танатосом, што се види на примеру Маркове трагичне судбине, али и Софкине – она симболички умире. Иван Чоловић истиче значај мита о кобној страсти: „Само је мит у стању, захваљујући својој делимичној нејасноћи, да у нама измири љубав према несрећи и осуду коју таквој љубави изричу наш морал и разум” (Чоловић 1990: 95). Када се први пут Софка сретне са будућим свекром, она мисли да је дошао купац куће. Збуњена при првом сусрету, не зна како да га поздрави, а он, да би је ослободио, даје јој своју руку да је пољуби. Већ у првим тренуцима јавља се невербална комуникација између снахе и будућег свекра. Софка запажа да купац не одваја очи од матере, а потом, док га служи, примећује његове погледе на себи. Њена снага добија на пуноћи док га пресавијена са плетеницама палим низ врат служи. Бојан Чолак, тумачећи ову сцену у роману, износи теорију Малиновског који „сматра да је одбојност која се јавља при ступању у инцестуозни однос тековина културе, и да таква аверзија није природна. Тиме заправо настоји да каже да је несвесно у човеку 'слепо' за сродство”. Он даље наводи да се то потврђује и у Станковићевом роману: „Софкино ће се тело узбудити, на њено велико запрепашћење, на Марков додир” (Čolak 2013:182).

За разумевање еротског аспекта Станковићевог романа *Нечисти крв* од великог је значаја проблематика завођења, која је у великој мери потцењена у анализи овог дела. Жан Бодријар се детаљно бави овим

19 Иако има 26 година, Софка не размишља о удаји, због чега се може говорити о њеном искораку из родне улоге, јер су њене вршњакиње, за разлику од ње, имале сан о брачној срећи. Са друге стране, она ужива у својој издвојености, а одсуство романтичарских представа о срећном брачном животу и идеалном мушкарцу посматра као своју предност у односу на остале девојке. Када сазна да ће је удати, Софка одлази код оца да му се супротстави, али, поражена његовом материјалном пропашћу, свесно пристаје на жртву. Поред наведеног, Софка је одређена јаким сексуалним нагоном, који се рефлектује кроз „оно њено”. Неретко се дешава да у Станковићевом делу имагинарни свет постане независан и да постоји паралелно са светом реалности, што се у психијатријској науци означава термином *дисоцијација*. То је заправо механизам преживљавања за Станковићеве јунаке. Софка, с обзиром на то да не може да оствари циљ нагона, а то је задовољење жеље, кроз *аутоероџизам*, односно уз одсуство објекта и налазећи задовољство у себи, постиже задовољство. Интересантна је чињеница да уживање у себи самој, нарцисоидност и свест о сопственом телу нестају са одвајањем од породичне куће.

феноменом у студији *О завођењу*, истичући његову комплексност са аспекта полне разлике. Завођење је представљено као тајна женске моћи (Bodrijar 2001: 10). Софкина моћ концентрисана је у еросу, због чега можемо говорити о манипулативној заводљивости, која је најучљивија у наведеној сцени сусрета са Марком. Новица Петковић примећује да Марко први пут пожуду показује након посете Ефенди Мити (Petković 1989: 96). Његово тело се укрућује како се приближава свом дому, што је последица нечисте савести. Свестан је огрешења, а немир који је изазвао у њему сусрет са будућом снахом преноси се на његово тело. Када схвати да Марко није дошао да купи кућу, него да је дошао због ње, Софка испрва мисли да је он њен младожења. Не постоји оправдан разлог због којег не би то помишљала. Помисао да би могла бити Маркова жена изазива у њој немир и језу. Поставља се питање откуд толико згражавање изазива та мисао када је иста она, Софка, у тренуцима „слабости” била спремна да се препусти мутавом Ванку. Посматрајући Марков физички опис, увиђа се да је код њега присутна веома јака мушка сексуална енергија. Снажна мушка силуэта, ослобођена мушка снага, телесна развијеност, маље које потврђују мушкост нису нешто од чега би Софка зазирала, посебно ако се вратимо на опис „идеалног” мушкарца из њених снова, који је дивљи, необуздан и страствен. Оно што представља потенцијалну препреку јесте чињеница да Марко припада нижем социјалном слоју. Он је прво сељак, па тек онда мушкарац. Са друге стране, он поседује комплекс ниже вредности и свестан је да Софка не може тако лако прихватити дивљи, прост, сељачки свет.

Горан Максимовић, проучавајући еротско у *Нечистој крви*, води се Декартовом филозофијом о дистинкцији између полова заснованој на блискости природе (сировости) или са друге стране блискости културе²⁰. Инцест је специфичан феномен кроз призму међузависности културе и природе (култивисаног и сировог), биолошког и психолошког, генетског и средине, у кључу теорије Иполита Тена. Он је својеврсна комбинација утицаја гена, хормона, когнитивног, емотивног и конативног сазревања, свакако уз пресију друштвених чинилаца. Максимовић истиче и то да кључна разлика у понашању Маркових сељака у односу на Ефенди Митине долази отуда што су они ближи природи него култури (Види: Maksimović, 2014). У културном свету јасне су границе и оне се не прелазе. У свету природе људи делају вођени нагонима. Ту се губи свест о било каквом поретку или закону. Детаљно о томе пише Батај у студији *Ероџизам*, где наводи да човекови нагони не препознају крвно сродство, што је у Станковићевом роману јасно видљиво у понашању сељака из „доњег краја” који губе свест о крвним везама, те руше законе родоскрвне забране:

„И са ужасом Софка је гледала како је све то почело да постаје, да се стапа у једно. Сви мушки претварају се у једног мушког, све женске такође у једну женску. Ни старо, ни младо, жена, снаја, стрина, ујна, или какав род. Само

20 О томе пише и Шери Ортнер у раду „Жена спрам мушкарца као природа спрам културе?” (Види: Ortner 1983: 164–165).

се знало за мушко и за женско, и онда једна мешавина: стискање, штипање, јурење око куће и крљање.” (Stanković 1962: 157)

У оквиру раблеовске представе стварности „доњег краја” централно место заузима инцест јер се свест о крви код Маркових сељака налази на маргини. С тим у вези, Јован Деретић поставља корелацију између станковићевске слике друштва и фројдовске „хипотетичке прахорде”: „Као у Фројдовој хипотетичној прахорди и у сеоској породици најстарији и најјачи мушкарац, отац, има највише сексуално право на жене... Очеви жене малолетне синове одраслим девојкама да би себи прибавили млађе жене...” (Deretić 2017: 195). Ова сцена на најексплицитнији начин показује човекову блискост анималистичком, укореењеном у спутаном еросу који се у тренутку свадбеног обреда ослобађа, те можемо говорити о карневализацији као онеобиченој слици свакодневице, заснованој на инверзији понашања и улога.

„Кроз распомамљена чула и рушилачке нагоне, кроз одсуство било каквог стида и моралних обзира, Станковић је мотивисао каснији покушај газда-Марка да у својеврсном обреду еротске иницијације проведе прву брачну ноћ у кревету своје снаје и заузме мјесто свога малолетног сина.” (Maksimović 2014: 227)

Сину је много мање место у Софкином кревету него оцу. Владимир Ђоровић примећује да у Софкином опхођењу према Марку има двосмислености. Она с једне стране пушта телу и чулности да је воде када се нађу у близини „новог тате”, а са друге стране је пренеражена, ужаснута и уплашена када осети Маркову сексуалну пожуду (Ћоговић 1986: 116). Софка заиста показује два лица у односу према Марку. Наиме, између Марка и Софке стоји граница „турског” и „српског”. Оријентална друштвена клима детабузира инцест, што доводи до тога да се на карневалској представи свадбеног обреда појављују Маркови сељаци који ни у једном трену немају свест да чине нешто што се коси са било каквом нормом. Из Софкине перспективе рефлектора (Н. Петковић) дата је слика инцеста, где се губе све границе моралног и хришћанског:

„Све што је 'горе' познавала као закон и ред, 'доле' налази у изврнутом облику. Што је 'горе' било раздвојено и забрањено 'доле' није. Нема у Станковићевој вароши ни јачих ограничења, ни строжих забрана од оних што се стављају на еротске нагоне и прохтеве у породичном кругу, па и у ширем родбинском” (Петковић 1989: 114–115).

Иако је и славље у Софкиној кући у знаку карневалистичке представе стварности, код Маркових током свадбеног ритуала долази до „неспутаног нагонског пражњења, сировог витализма који се ослобађа као блесак, врелина, бука” (Види: Пешикан Љуштановић 2008: 459). Ипак, Марко успева да сачува равнотежу по цену властитог живота. Поставља се питање колико Софка Марка поштује, колико осећа одбојност према њему због његовог порекла и да ли га доживљава као сексуално биће. Сигурно је да Софка није равнодушна према њему. Када је

први пут освоји именом, она осећа промену у његовом гласу. Он више није свекар заштитник него Марко мушкарац: „И Софка осети неки његов други глас, у коме није било: ни кћери, ни чедо, већ само: Софке. И то тако страшно, лудо, да се Софкин врат, вратне жиле од таквог његовога гласа укочише и сва она поче да трне” (Stanković 1962: 155).

Имајући у виду њене године и чињеницу да је она сексуално зрела, експлицитно је исказано да Софка у Марковим речима препознаје страст и лудост какву је само у сновиђењима налазила. Пред вратима Софкине собе Марко кркла и уздише. Између Софкиног мириса и Станиног болног цвиљења, између страсти и пожуде с једне стране, и бола и јада с друге, он се одлучује за смрт. Софкино тело би се у овој сцени могло тумачити у сартровском кључу, при чему је тело „становиште” и „полазиште” (Sartr 1983: 332). Ипак, у роману *Нечистија крв* није остварен сартровски идеал јединства душе и тела, већ напротив, експлицитна је дихотомија. Тело се све време опире и покушава да савлада индивидуу. Софка одолева паду све до очевог доласка у њену нову кућу и разоткривања тајне њене удаје, односно „продаје”.

Многе личности из Станковићевог књижевног опуса робују сексуалним нагонима које пред светом спутавају²¹,

21 Питање инцеста Станковић проблематизује у приповеци „Јовча” и истоименој драми, где Јовча у својој ћерки налази све оно за чим жуди. Бојан Чолак наводи да је прича „занимљива зато што у Станковићев опус уводи тему инцеста – заљубљеност оца у сопствену кћер, те немогућност одвајања од ње чак и након спознаје греха, почињеног упркос изолованости” (Чолак 2013: 164).

Електрин комплекс испољен је у односу Кате према Стојану у *Кошћани*, а Љиљана Пешикан Љуштановић примећује елементе инцеста у односу хаџи Томе и Миткета према Коштани:

„Обојица своју еротску заинтересованост представљају као натчулно дивљење песми и лепоти, али из њиховог односа према Коштани избија страст која се, иако није одиста инцестуозна, по својој непримерности и кобној разорности може поредити са инцестуозном страшћу опеваном у песми о ’пустом Стојану’, који хоће сестру да узме. Прича о чуми која је морила Куманово и потпуном поремећају нормалног животног ритма због инцестуозне љубави брата према сестри: ’И три дана цркве затворене, три дана чаршија затворена’ — има паралелу у изокренутом и поремећеном времену збивања Станковићеве драме” (Пешикан Љуштановић 2008: 449).

У Станковићевој приповеци „Тајни болови” могу наћи трагови инцеста на релацији мајка–син. С тим у вези, Владимир Панић закључује:

„У овој причи очигледно је да је љубав сина према мајци, ’слаткој мајцици’, изузетно велика и оптерећена жестоком љубомором инцестуозног карактера” (Панић 1986: 16). Пресија средине на личност присутна је у већини Станковићевих приповедака. За приповетку „Покојникова жена” Милорад Најдановић каже да је она „фродовска и пре афирмације психоанализе”, што утемељује у чињеници да је „у њој тако тешка пресија средине на личност, и ова је толико психички згњечена и слоњена, да би изгледало као да се све ово догађа у неким далеким земљама и у прастарим временима, када су са мртвим мужем сахрањивали и живу жену” (Види: Најдановић, 2010: 344). И тетка Злата као удовица поништава своју сексуалност како би одговорила својој друштвеној улози. Наза, такође удовица, убија своју ћерку и њено нерођено дете како би спречила осуду средине. У приповеци „У ноћи” и „Они” мушка сексуалност је доведена у питање, што је последица неуспеле иницијације и присилног брака. Газда Младен одриче се властите сексуалности како би одговорио захтеву друштвене улоге. У приповеци „Стари дани” Томчина агресија последица је неостварене љубави

отуда се може говорити о фројдовски конструисаним личностима²².

Темељ Маркове трагедије заснован је на чињеници да он сумња да је његова жена Стана била са његовим оцем пре њега, што отвара комплексно питање очинства:

„Зар вама све допуштено, ви све чинисте што хтедoste. Своје синове женисте и изабрасте снаје не за њих већ за себе! Ето и сам он, и њега је отац младог оженио, па не можда него сигурно је ова његова жена, сада свекрва прво са оцем његовим, својим свекром живела! И овај сада његов син није његов син, него ваљда брат. И сви они, сви како су хтели, онако, како су њихови очеви са њиним женама, тако и они са женама својих синова.” (Stanković 1962: 158)

Очигледно је да код Марка постоји проблем неоствареног ероса, који се доводи у везу са страхом од инцеста. Сумња у инцестуозни однос између његовог оца и Стане темељ је његове несигурности, али и оправдање за његову жељу да има Софку.

Уколико бисмо роман *Нечистија крв* посматрали у ширем контексту српске књижевности, оправдано је успоставити паралелу са романима *Корени* Добрице Ћосића и *Сеобе* Милоша Црњанског, где се јавља „инцест другог реда”. Ако се упореде главне јунакиње, Софка и Дафина²³, јасно се увиђа да се оне различито постављају према ситуацији у којој су се нашле. За разлику од Дафине, која од почетка има јасно дефинисан однос

према Паси. Газда Младен негира сопствену мушкост како би задовољио захтеве друштвене улоге и остаје трајно емоционално „окрњен”, услед насилне иницијације. И Томчина окнофилија у роману *Нечистија крв* јавља се као последица насилне иницијације. Његов садизам везан је за угледање на оца. У недовршеном роману *Певци* наслеђује се потенцијални хомоеротски однос између Стојана и Јована. Убиство из страсти у приповеткама „Стојанке, бела Врањанке” и „Стеван Чукља” узроковано је кризом личности која долази као последица неприхватања стварности.

22 Светлана Милашиновић доводи у везу Станковићева дела са Фројдовом психоанализом преко феномена „расцепљености и удвојености”, који су главно обележје Станковићевих јунака:

„Неоспорна је самим тим и веза са, у то време веома актуелном, Фројдовом психоанализом која омогућава писцу да отвори вентиле подсвести својих ликова и ту пронађе и обелодани чиниоце душевних криза и раздора. Стога су Станковићеве јунаци углавном расцепљене, удвојене личности захваћене драмом несклада између душе и тела, хтења и могућности, маштања и стварности” (Милашиновић 2015: 72).

Сунчица Стојановић, психолог, у радовима „Елементи стваралаштва Борисава Станковића у светлу Фројдове психоанализе” и „Индивидуално-психолошка анализа Станковићеве Софке” Станковићево дело анализира у кључу Фројдове тростројне структуре личности. Рашко Јовановић пише да је у својим делима Станковић „у пуној мери успевао да развије суптилна понирања у скривене пориве људске душе, у тамне сфере свести па и подсвести, дакле, тамо докле његови претходници у српској књижевности готово да нису ни допирали” (види: Јовановић, 2010: 297). Фројдово учење омогућава вишелинијско тумачење дела, кроз различите феномене: продубљена психологизација јунака; борба ероса и танатоса; култ предака у служби ероса; тема изрођавања; табу (табу-инцест); хомосексуалност; репресија и цензура; халуцинаторно-сневни акт; проблем нелагодности; нарцисоидност; *аутоероизам*; хистерија; граница еротског и порнографског.

23 Новица Петковић детаљно анализира обе јунакиње са аспекта положаја који заузимају у делу (Види: Petković 1989).

према деверу, који се не мења ни након што ступи у сексуални чин са њим, Софкин однос према Марку је другачији. У том контексту, долази се до закључка да је Дафинин лик трагичнији од Софкиног. Њу грех води у смрт²⁴. Након ноћи проведене са Аранђелом немирна савест јој не да мира. Код Софке је другачије, она након Маркове смрти, која је узрокована његовом страшћу према њој, наставља да живи као да се ништа није догодило, штавише, ствара породичну идилу, што отвара питање да ли је сва дешавања потиснула јер је Томча довољно стасао да смири њене страсти. Владислав Панић (1986: 52) у делу *Психоанализа Нечисте крви* помиње две врсте инцестуозне љубави²⁵ након Софкине удаје, од којих ни једна неће бити реализована. Прва је љубав према „новом тати”, Марку, а друга је љубав према Томчи, где се Софка „појављује у улози мајке која гаји дете које би јој касније требало да постане – муж”.

Проблем комплексних породичних односа са назнаком „инцеста другог реда” појављује се и у роману *Корени*²⁶ Добрице Ћосића²⁷. Аћим Катић у једном тренутку престаје да посматра Симку као снаху. Он увиђа да та жена, његова снаха, поседује све оно што је желео да поседује његова жена: „Видео је да је посве му друкчија од његове Живане. [...] Уживао је гледајући је кроз прозор, кад висока, боката а витка, лако као усправан вал заплочи двориштем, испуни га свег” (Ćosić 2004: 37).

Упоредном анализом ликова Марка и Аћима Катића долази се до закључка да је код Аћима присутнији рацио²⁸, односно да он веома лако контролише своје нагоне за разлику од Марка, кога та необузданост води у смрт. И у једном и у другом делу жена се јавља као „роба” која има своју вредност и предмет је „размене”. Тим „тржиштем” женских телеса која немају право на жеље, слободу, сексуалност, у породичној кући управља отац, а када се уда управља муж. Једном речју, жена је имовина која прелази из једне руке у другу. Ипак, за разлику од Станковића, који се задржава на проблематизацији социјалних односа унутар заједнице, Ћосић се бави и економским проблемима у заједници у којој је жена финансијски зависна од свог мужа. Симка нема ни друштвени статус, нити је богата, што је главна разлика између ње и Софке.

Наведени примери потврђују да је тема инцеста заступљена у модерној српској књижевности, иако је број студија који се баве овим проблемом недовољан. Отуда је овај рад имао за циљ да покаже колико

24 Јелена Панић Мараш (2017: 123) запажа у приказу Дафинине смрти благе одјеке готског романа. Маркова смрт није експлицитно приказана. Акцентат је стављен на узрок смрти, а то је незадовољена кобна страст према снахи.

25 Има у виду социолошки инцест.

26 Радња романа *Корени* смештена је у приближно исто време као и радња романа *Нечиста крв*. Оба дела проблематизују породичне односе.

27 Овим проблемом се бави Елма Халиловић у раду „Родна перспектива лика Симке у роману *Корени* Добрице Ћосића” (Види: Halilović 2014: 487–494).

28 „Иако не улази у стварну телесну везу са Симком, Аћим жену за сина не бира као отац и свекар, већ као мушкарац. Овим поступком он узурпиране само њихову личну слободу већ и елементарне људске импулсе присвајајући право да одлучује о њиховој судбини, што јесте био типични прерогатив главе породице” (Halilović 2014: 489).

је феномен инцеста аналитички релевантан у Станковићевом роману *Нечисти крв*. Тенденција је била да се проблем инцеста прикаже кроз различите корелације: Софкини преци, однос Софке и Ефенди Мите, Софке и Марка, Стане и свекра, однос међу Марковим сељацима; контраст Маркових и Ефенди Митиних кроз призму инцеста и најпосле паралелом Софке са Дафином и Симком. Детаљна анализа појединих сегмената романа потврдила је да је инцест и код Станковића у домену строгог табуа, а да је са друге стране управо инцест окидач за пропаст и урушавање породица. Дакле, може се закључити: инцест се у роману *Нечисти крв* јавља као кључ за анализу теме отуђивања, сублимације сексуалних нагона, као и аутодеструкције. „Немерљиве силе” психолошких дубина индивидуе дотичу се вечно табуисаног проблема нагона према сродницима, било да је реч о директним или социјалним. Квалитет Станковићевог романа *Нечисти крв* у контексту наративне и стилске модернизације овог жанра уско је везан за продубљену психологизацију ликова, али и за нову типологију јунака – НЕЧИСТА КРВ. Одговор на питање зашто је тај јунак „нечист” налази се управо у инцесту.

LISTA REFERENCI:

- Aleksić 2019: S. V. Aleksić, „Hronotop u teoriji pripovesti i pripovedanja”, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini, vol. 49, br. 2, 43–58.
- Bahtin 1989: M. Bahtin, *O romanu*, Beograd: Nolit.
- Barkov 1989: J. H. Barkow, *Darwin, Sex, and Status: Biological Approaches to Mind and Culture*. Toronto: University of Toronto Press.
- Bataj 1980: Ž. Bataj, *Erotizam*, preveo Ivan Čolović, Beograd: BIGZ.
- Bodrijar 2001: Ž. Bodrijar, *O zavodjenju*, s francuskog preveo Dejan Ilić, Podgorica: Oktoih.
- Crnjanski 2015: M. Crnjanski, *Seobe; Druga knjiga Seoba*, Beograd: Laguna.
- Čolak 2013: B. Čolak, *Modeli predstavljanja patrijarhalnog društva u prozi srpske moderne*, Beograd: Filološki fakultet.
- Čolović 1990: I. Čolović, *Erotizam i književnost: ogledi o Markizu de Sadu i francuskoj erotskoj književnosti*, Beograd: Narodna knjiga.
- Ćorović 1986: V. Ćorović, „O Nečistoj krvi”, u: „Nečista krv” Bore Stankovića. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 104–124.
- Ćosić 2004: D. Ćosić, *Koreni*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Damjanov 2011: S. Damjanov, „Umesto pogovora: Tabu – šta je to?!” u: *Srpski erotikon*, Beograd: Službeni glasnik, 291–297.
- De Sad 1989: M. De Sad, *Filozofija u budoaru*, preveo Miloš Danić, Beograd: Rad.
- De Tore 2001: G. De Tore, *Istorija avangardnih književnosti*, prevela Nina Marinković, Sremski Karlovci: Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Deretić 2017: J. Deretić, *Srpski roman: 1800–1950*, Zrenjanin: Sezam Book.
- Đorđević 1984: T. Đorđević, *Naš narodni život*, Beograd: Prosveta.
- Fransoaz 2003: E. Fransoaz, *Dve sestre i njihova mati, antropologija incesta*, s francuskog preveo Nikola Bertolino, Beograd: Biblioteka XX vek.

- Frojd 1973: S. Frojd, *O seksualnoj teoriji, Totem i tabu*, Beograd: Matica srpska.
- From 1965: E. From, *Umijeće ljubavi*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Fuko 1978: M. Fuko, *Istorija seksualnosti, knj. 1*, Beograd: Prosveta.
- Halilović 2014: E. Halilović, „Rodna perspektiva lika Simke u romanu *Koreni Dobrice Ćosića*”, u: *Savremena proučavanja jezika i književnosti*, god. V, knj. 2, Zbornik radova sa V naučnog skupa mladih filologa održanog 30. marta 2013. na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 487–494.
- Jovanović 2010: R. Jovanović, „Dramska komponenta u delima Bore Stankovića”, u: *Borisav Stanković u Vranjanskom glasniku, zbornik radova*, Vranje: Književna zajednica Borisav Stanković, 297–314.
- Karanović 2002: Z. Karanović, „Bratsko-sestrinski incest između hijerogamije i rodoskrvnog greha: na primeru pesama koje pevaju o nameri cara Stefana da se oženi sestrom”, u: *Književna istorija*, 34, br. 118, Beograd, str. 293–305.
- Karanović 1993: Z. Karanović, „Rodoskrvni greh između brata i sestre u južnoslovenskim baladama”, u: *Književnost i jezik: časopis Društva za srpskohrvatski jezik i književnost*. God. 15, br. 1/4 (1993), str. 90–105.
- Karanović 2000: Z. Karanović, „Incest između brata i sestre – od obredne hijerogamije do socijalne krize i smrtnog greha”, u: *Erotsko u folkloru Slovena*, prir. Dejan Ajdačić, Beograd: Stubovi kulture, 415–427.
- Karadžić Stefanović 1957: V. Stefanović Karadžić, *Život i običaji naroda srpskoga*, Beograd: SKZ.
- Kostić 2012: D. Kostić, *Poetika patnje, Tri dela Borisava Stankovića: Nečista krv, Gazda Mladen i Stari dani*, Vranje: Književna zajednica „Borisav Stanković”.
- Maksimović 2014: G. Maksimović, „Erotsko u *Nečistoj krvi* Borisava Stankovića”, u: *Kazivanje grada i drugi ogledi*. Niš: Filozofski fakultet, 219–239.
- Milašinović 2015: S. Milašinović, *Romanesknji junak srpske moderne između individualnosti*, Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- Najdanović 2010: M. Najdanović, Orijentalni kolorit u širem spektru lokalne boje u stvaralaštvu Borisava Stankovića, Svetozara Ćorovića i Alekse Šantića, (u:) *Borisav Stanković u Vranjanskom glasniku, zbornik radova*, Vranje: Književna zajednica Borisav Stanković, 330–376.
- Ortner 1983: Š. Ortner, „Žena spram muškarca kao priroda spram kulture”, u *Antropologija žene*, prir. Žarana Papić, Lydia Sklevicky, Beograd: Biblioteka XX vek, 152–183.
- Panić 1986: V. Panić, *Psihoanaliza „Nečiste krvi”*, Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga.
- Panić Maraš 2017: J. Panić Maraš, *Erotsko u romanima Miloša Crnjanskog*, Beograd: Službeni glasnik.
- Petković 1989: N. Petković, *Dva srpska romana: studije o „Nečistoj krvi” i „Seobama”*, Beograd: Narodna knjiga.
- Pešikan Ljuštanović 2008: Lj. Pešikan Ljuštanović, „Borisav Stanković – između tradicije i modernosti”, u *Borislav Stanković Izabrana dela*, prir. Ljiljana Pešikan Ljuštanović, Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarica Zorana Stojanovića, 5–49.
- Sartr 1984: Ž. P. Sartr, *Biće i ništavilo*, knj. 2, preveo Mirko Zurovac, Beograd: Nolit.

- Sekulić 2001: I. Sekulić, „Bore Stankovića vilajet, trideset godina od smrti pisca Nečiste krvi”, u: *Domaća književnost I*, knj. 6, Novi Sad: Stylos, 262–268.
- Stanković 2016: A. Stanković, „Između htonskog i solarnog u *Vuku Rastka Petrovića*”, u: *Canis lupus između obredne maske i književne životinje*, ur. Jelenka Pandurević, Maja Anđelković, FILUM: Kragujevac, 159–176.
- Stanković 1962: B. Stanković, *Nečista krv*, u: *Izabrana dela*, Beograd: Narodna knjiga.
- Šarović 2008: M. Šarović, „Motiv vampira u književnosti”, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, Novi Sad, knj. 56, sv. 3, 639–654.
- Škorić 2005: M. Škorić, „Incest u Starom Egiptu”, Beograd: Sociološki pregled, vol. XXXIX, no. 4, 431–442.
- Škorić 2004: M. Škorić, „Biosocijalne teorije incesta”, Beograd: Sociološki pregled, vol. XXXVIII, no. 4, 527–559.
- Škreb 1981: Z. Škreb, *Književnost i povjesni svijet*, Zagreb: Školska knjiga.

Jovana M. Kopanja
Snežana M. Savkić

INCEST AS A MANNER OF TABOOED SEXUALITY IN THE NOVEL *NEČISTA KRV* (*IMPURE BLOOD*) BY BORA STANKOVIĆ

Summary

The central theme of the best known novel by Bora Stanković, *Impure Blood*, is the incestuous relationship of the bride and her father-in-law, having in mind that he chooses the bride not for his son, yet rather for himself. The phenomenon of incest is timeless, especially if observed from the aspect of the psychoanalytical theory. The objective of this paper is to analyze the text and show that even though there is the explicit hint of erotic lust of father-in-law towards his daughter-in-law, the beginning of incestuous relationship of the heroine and her father is also latently expressed. The epoch of Bora Stanković's creativity was marked by explicit realism, and the role of a woman was always peripheral. This novel expresses modern tendencies, both in the selection of the topic (incest theme) and in the manner of characterization of the heroine through her body. The infantile sexuality which conditions erotic life in the adulthood will also be pointed out, with the emphasis on the relationship of a female child toward her father, which, having in mind Freud's teachings about tabooed sexuality and incest, is an inseparable element when considering the theme of incest.

Keywords: Borisav Stanković, *Nečista krv*, incest, taboo, eroticism, women, modernism, patriarchy.

Примљен: 9. априла 2019. године
Прихваћен: 15. септембра 2020. године